

Dörömbözi János

A csönd igazi fészke

Kassák Lajos emlékezete

Szól az Írás: „Kezdetben volt a szó.” –
 Ki ad tanácsot? Így aligha jó.
 Így súlyt sehogy sem adhatok a szónak,
 más szavakat kell rá csiholjak,
 ha helyes fény vezérli szellemem.
 Tehát: „Kezdetben volt az értelem.”
 Az első sort már jól ügyeld meg,
 tollad szabadjára ne engedd!
 Az értelem valóban itt a fő?
 Tán így jobb: „Kezdetben volt az erő.”
 De jaj, alighogy e pár szót leírom,
 valami int, ne túrjem a papíron.
 A szellem, lám, mégiscsak segített!
 S bátran leírom: „Kezdetben volt a tett.”

(Goethe: Faust, I. Dolgozószoba
 Jékely Zoltán ford.)

„Kezdetben volt az Ige, az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige, ő volt kezdetben Istennél. Minden általa lett, nélküle semmi sem lett, ami lett. Benne az élet volt, s az élet volt az emberek világossága. A világosság világít a sötét-ségben, de a sötétség nem fogta fel.” Jn, 1-5.)

Vajon tényleg távoliak egymástól a patmoszi száműzött János evangélista és a sikeres német poéta által megénekelte Faust merengő magányában megfogant gondolatai? A tett a teremteni tudást jelenti. „Kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet” (Ter, 1,1), ez utóbbi középpontjába helyezve az embert. Isten a képmására teremtett embert (Ter 1,26) felruházta a teremtés, vagy más kifejezéssel, az alkotás képességével. A teremtés teleológiája. A munka teleológiája. Céltételezés: irányultság a léthierarchiában, törekvés az „emberebb emberré” válásra – vö. Nietzsche *der Übermensch*, „az emberfeletti ember” érték kategóriájával, mely az ember emberteremtési lehetőségébe vetett hitet is példázza – a mindennapi munkában, a dolgos hétköznapi világában. Kassák írja: „ha élni akarunk teremtenünk kell hogy teremthessünk” (Számozott versek: 42).

Kassák Lajos (1887–1967), a fizikai munkásból lett szellemi munkás életútja igazolja a fentieket. Már korai verseiben a tett közösségformáló, közösség-teremtő erejét hangsúlyozza: „Mi nem vagyunk tudósok, se méla, aranyszájú papok / és hősök sem vagyunk...” (Mesteremberek). Az 1914-ben írt versében

az „új idők új arcát” megéneklő „új költők” hirdetik, s éneklük meg a jövőt. „Rómában, Párizsban, Moszkvában, Berlinben, Londonban és Budapesten” – világszerte a világvárosokban. *Bányászok a hajnalban* (vö. Számozott versek: 85, *Testvéreink*), *Fiatal munkás: „Kidolgozott kezemet beleteszem a kidolgozott kezedbe. / Testvér! Mi az erő fiai vagyunk. / Elválaszthatatlanul egyek vagyunk az űrben, mint a ván- / dorló meteorok / és a kicsépellt búzaszemek. (...) De mi ismerjük a célt. Hitek máglyáznak. / Máglyák énekelnek. / Cél! Cél!”* (vö. Számozott versek: 91). Mindezt „csak” az érheti meg, lelkivilágát „csak” az érezheti át, aki erős karjainak dolgos kezeivel maga is munkásként tette a dolgát.

Tiszavirág életű első folyóirata, *A Tett* (1915–16) vezérelve mindvégig a kassági munkásság meghatározója maradt. A magyarországi avantgárd irodalom korszaknyitányaként tartja számon az irodalomtörténet. Az avantgárd nemzetközi „izmusainak” listázásától e helyen eltekintünk, viszont kiemeljük, hogy a magyar Kassák több irányzat ismeretében – ezek időnkénti követésében és azoktól való eltérésekben – alakította saját „hangját”. Az általa megalkotott irányvonalat az *aktivizmus* névvel illetjük. *Activus* – latin szó. Jelentése: „cselekvő; gyakorlati tetteben megnyilvánuló”.

Volt-e visszhang? Igen. A honi és nem honi irodalom, bölcsélet minden rezdülésére figyelő „ört álló” reflektált. Kortárs költő írja a következőket:

Nemzedékek szervezkednek „egymás mögött... és egymás ellen... falanx falanx után!” A generációk merev elzárkózása árt a valódi irodalmi életnek. Hová lettek a fiatalok, a húszévesek? A fiatalok lázadása. Milyen az ifjak szava? „Tettnek szeretnék néhányan nevezni e szót. *A Tett* különben egy nagy igényű folyóirat címe...” Program. „A – rab – ifjak ma is szabadságra vágnak: *cselekedni* annyi, mint változtatni – szabadon!” Nem törődni törvénnyel, hagyománnyal. Az értékelő szerint *A Tett* propagandája valóságos irodalmi anarchia, a hagyományok elvetésének e programja, igaz, más lelkiállapotból ered, de hasonlít a futuristák programjához. *A Tett* pozitív megnyilatkozásai: a háborúellenesség, az együtt szenvedés elleni fellépés, „szívük be akarja érezni az egész Emberiség szívének érzéseit, szemük áttekinteni egy villanattal az egész kozmoszon”. Kozmikus líra, *szimultaneizmus* – megjelteni, hogy mi történik a világ különböző helyein az adott pillanatban (vö. Apollinaire programszerű verse a folyóirat első számában). A bírálat főbb szempontjai: minden program kötöttséget jelent, az „Új és Nagy” recept szerint nem valósítható meg, a hagyományok és a formák tökéletes elvetését nem lehet kötelességgé tenni. Az esszé meggyőzően bizonyítja, hogy a hagyomány elvetése lehetetlen, hazai példákon keresztül – Vajda Péter, az ifjú Jókai, Petőfi (szabad versei: *Az apostol*, *Az őrült*, *A felhők*), Vajda János, Ady – igazolja irodalmi múltunk mindenkor irodalmi jelenünkben, így a mai ifjúságban is meglévő jelenlétét. „Semmi semmi sem lesz; minden szoros evolúció törvényei szerint megy végbe, mely átöröklött irányok és kívülről kapott motívumok által határozatják meg, s nincs író, aki más íróknak örököse és folytatója ne volna, bár gögös fiatalok gyakran esnek abba a hibába, hogy semmiből teremtenek, vagy egyenesen az életből merítenek.” A tanulmány a továbbiakban elemzi Walt Whitman költői látásmódját, a szabad vers megjelenését különböző korokban és kultúrákban – ennek kapcsán név említése nélkül dicséri Kassákot, s versének címét „feledve” idézi annak záró sorait (*Mesteremberek*), a kozmikusság fogalmát, s annak megtalálását

például Dante, Goethe, Aiszkhülosz személyében. (Babits Mihály: *Ma, holnap, irodalom. Ars poetica forradalmi költők használatára*, in: Babits Mihály: *Esszék tanulmányok*, I. Szépirodalmi, Bp., 1978, 434–449. A Kassáknál négy évvel korábban született poéta 1916-ban írta a fiatalokat okító tanulmányát.)

Kassák kései válasza: *„Meghaltál s én, aki egy életem át harcoltam veled / leveszem a kalapom s úgy gondolok rád e nehéz órán / mint akik lámpással a kezükben együtt vándoroltunk / az éjben, világítva a nyáj előtt s perlekedve érte / a rossz gazdával, bujkáló holddal s vak csillagokkal. (...) untad már e világot s lefeküdtél pihenni szelíden –”* (GYÁSZDOB Babits Mihály halálára).

Kassák humanizmusa: *„Ó jaj!... Testvér! Jézuskínszenvedése!... Márjám-anyám!”* [BRR...BUM...BUMBUM...BUM...] A szerelem, az élet helyett céltalan halálok – katonák siratása; embertársaink megbecsülése: *„az emberanya magzatai ők valamennyien / az én testvéreim”* (Számozott versek, 49). Költői hitvallás? Nemcsak az. *Vox humana*. Miként egész művészetében és életében. Az elmúlás (lásd pl. *Szólok halottainkról*), a magányosság (lásd pl. *Egyedül az éjszakában*) megéneklése; az idő, a tér, téridő ábrázolása. A görög mitológia által kimunkált *khronosz* ('idő, életkor, korszak, időszak – megszemélyesítve: az idő mint isten, mindenek atyja') és *kairosz* ('helyes mérték, alkalmas/kedvező időpont/pillanat'). A filozófusok, teológusok által sokat elemzett, de definíciókísérletekbe torkollott időfogalom. Platóntól kezdve Szent Ágostonon és Kanton át Heideggerig és napjainkig. Nem feledkezve meg a Párizs bűvöletében élő magyarjainkra hatást gyakorló Bergson eszmevilágáról sem. A relativitás elmélete is korai hazai befogadókra talált. Hogy miért, annak indoklása most nem érinti témánkat. Viszont ugyanakkor érdemes Kassák alkotásaiban értelmeznünk, a „képek” mögött felfedeznünk a relativitást. *„Az idő nyerített akkor azaz papagájosan kinyitotta a szárnyait / mondom / széttárt vörös kapu” – „a ló, a madár, a kapu az idő metaforái”* (*A LÓ MEGHAL A MADARAK KIREPÜLNEK* című vers és annak elemzése. Madocsai László: *Irodalom a középiskolák 11. évfolyama számára*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2004, 154–158.). További ajánlások: *Vörös pillanat*, Számozott versek: 28, 32, *Két fűszállal a kezemben*.

„Íme a zene, a világűr és az én csillagom” (ZENE). A zene kitüntetett szerepet tölt be például Schopenhauer filozófiájában, s nem csak az esztétikára szűkítve, Hamvas és Kassák életében. Kassák verses utalásai Vivaldi, Bach, Mozart, Wagner, Honegger és a magyar Bartók nevét említik többek között. *„Szüntelen vándorolt egeken és poklokot át / de sosem találta meg a nyugalmat / a csönd igazi fészket, hol pihenni vágyott”* (J. S. BACH). Kassák megtalálta: a Dunakanyarban és önmagában.

Ergon: cselekvés, tevékenység, tett; munka, foglalkozás; feladat; készítmény, mű.

Logosz: értelem, mérték, arány, gondolat, beszéd, észbeli ok, cél, elv. Hérakleitosznál és a sztoicizmus bölcselőinél uralkodó egyetemes törvény, a világegyetem rendezőelve, azonos az istenivel. A hellén-zsidó bölcséletben, a keresztyénségben egyaránt meghatározó fogalom. A keresztyén tanításban főbb jelentései: beszéd, szó, imádkozás, igehirdetés, példabeszéd, tanítás, Isten kijelentése, parancsa, megbízatása, Isten igéje, Jézus igéje, az evangélium igéi, Jézus mint *logosz* stb. Az újszövetségi előfordulások közül a főhely a

Jn 1,1 és 1,14. (Vö. Görög–magyar újszövetségi szótár (szerk. Dr. Kiss Jenő), Református Sajtóosztály, Bp., 1975, 102.).

A politika és művészet, a hatalom és a művész mindenkori viszonya. *Meddig mehet el az egyes ember, a művész, a tudós, a politikus, vagy bárki – érvenyesülése érdekében?* Augustus és Ovidius. Nero és Seneca. Puskin „könyörgő” levele I. Sándornak, majd I. Miklósnak. Bulgakov 1930. március 30-án – az Államrendőrség Politikai Osztálya Egyesített Kollégiumán (OGPU) keresztül – levélben fordult Sztálinhoz, a Szovjetunió kormányához, hogy bármilyen állást adjanak neki a színházban, ha ez nem lehetséges, tegyen vele a hatalom, amit akar, „járjon el velem szemben úgy, ahogyan szükségesnek tartja, csak járjon el végre valami módon”. *Alkotói szervilizmus – szuverenitás?* Örök kérdése ez a művészetek, sőt a tudományok világának, s magának a valóságnak. A *Mester és Margarita* szerzője a *Képmutatók cselzővései* című drámájában Molière és a Napkirály példáján mutatja be e problematikát. Továbbá a magyar példák végtelen sora. *„Nem a bánat nem a félelem gyötör. / Nem én vagyok az aki / a hóhér szájaíze szerint könyörög”* (*Ne táncolj a szakadék felett*). Kassák vállalta önmagát – elfogadta a mellőzöttséget, majd a hatvanas évekre, az avantgárd és a munkássága iránti nemzetközi érdeklődés hatására elfogadta az „ünnepeltséget”. Más fiatalon a „fényben járni”, más az életút vége felé.

Megkésett, megérdemelt díjak/jutalmak? Az öröklétben vigaszt nem nyújtanak. *Eszkatológia. Eszkhaton:* végső, legutolsó. *Apokaliptika:* leleplez, kinyilvánít. *Parúzia:* jelenlét, megérkezés, eljövétel. Jézus visszatérése, és általa a történelem lezárulása. Jézus második eljövetelkor elhozza az „utolsó napot”, ítélet alá vonja a világot (1Tesz 4,16.).

A kereső, kutató Kassák „vándorlásait bevégezvén” – megtalálta célját. Ez: *„Vad vágyaim mind szenderegnek, / nagy szertelenségem pihen; / helyükben emberszeretet meg / Istenvárás kél hirtelen”* (Goethe: *Faust*, I. Dolgozószoba, Jékely Zoltán fordítása). A szeretet kettős parancsa. Isten- és emberszeretet elválaszthatatlansága, egységbe fonódása. Életének szorgos nyolc évtizede a tett hirdetése – az ember önteremtő erejébe vetett hitének megvallása. Felsejlik a szó és a tett homéroszi, ógörög egysége.

„Élt egy ember / és keresztre feszítették. // Mindenki elfordult tőle / de hajnalonként / halott jobbkarján / egy sárga rigó / füttyörészett / messzehangzón.” (KEGYETLEN SZÉPSÉG).